

تحلیل معنی شناسی شناختی دنیای مکانی شده در زبان نهج البلاغه
بر اساس نظریه معاصر استعاره با تمرکز بر بنیان استعاره‌ها

آفرین زارع^۱

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۲۰ - تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۲۷)

چکیده

شناخت دنیا به عنوان محل زندگی انسان، از دیدگاه امام علی به عنوان انسان کامل به نگاه انسان‌ها در هر زمان و هر مکان، رویکردشان به آن و در نتیجه دانستن راه و رسم زیستن در آن کمک شایانی می‌کند. از آنجاکه استعاره شناختی (نگاشت نظام‌مند از یک حوزه مبدا بر یک حوزه مقصد)، به عنوان نوعی فعالیت ذهنی مرتبط با مفهوم‌سازی، در تفکر، استدلال، درک، تحلیل، اقتناع مخاطب، انتقال مفاهیم به وی، حتی در رفتارسازی و تولید مفاهیم جدید همچنین ایجاد واقعیت اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی، ابزاری کارآمد به شمار می‌رود، در گفتمان هدایتگر و انسان‌ساز نهج البلاغه بسیار مورد استفاده قرار گرفته است. بر این اساس، پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد شناختی، مکان‌شدگی دنیا را در زبان نهج البلاغه تحلیل می‌کند تا روشن سازد مکان‌هایی که در مفهوم‌سازی دنیا در چارچوب نظریه معاصر استعاره در نهج البلاغه مورد توجه و استفاده قرار گرفته‌اند کدامند سپس بنیان استعاره‌های شناختی را که در این مفهوم‌سازی به کار رفته‌اند مورد بررسی قرار می‌دهد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مزرعه، دریا، آبخور، رودخانه/دریاچه، تکیه‌گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار مکان‌هایی هستند که در مفهوم‌سازی دنیا در زبان نهج البلاغه مورد توجه قرار گرفته‌اند. تحلیل دنیای مکانی شده بیانگر آنست که بنیان همه استعاره‌های شناختی این مقوله همبستگی‌های تجربی غیر مستقیم ما هستند، نه هم‌زمانی تجربی و نه بدن‌مندی.

کلید واژه‌ها: مفهوم‌سازی، مکان‌شدگی، دنیا، امام علی، استعاره شناختی، بنیان استعاره‌ها، همبستگی تجربی.

۱. دانشیار بخش زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛
dr.afarin.zare@gmail.com

بیان مسأله

شناخت دنیا برای همه انسان‌ها با وجود تفاوت‌های زبانی، فرهنگی، عقیدتی و محدوده جغرافیایی ضروری است؛ چرا که ایشان با زندگی در این دنیا باید به هدف از آفرینش خود (غایت فعلی) دست یابند؛ بنابراین شناخت حقیقت و ماهیت جایگاهی که در آن آفریده شده‌اند، در نوع تعاملات و رویکردهایشان و نتیجه حاصل از این تعاملات و رویکردها نقش اساسی دارد. بی‌شک نگاه توحیدی به دنیا شناخت جامعی به انسان می‌دهد و باعث می‌شود دنیا ابزاری جایگزین دنیامداری گردد.

مفهوم‌سازی امام علی به عنوان جانشین پیامبر خدا ﷺ و شخصیتی دانشمند، پرهیزکار، حکیم و ادیب بی‌مانند، از دنیا به نگاه انسان‌ها در هر زمان و هر مکان، رویکردشان به دنیا و در نتیجه دانستن راه و رسم زیستن در آن کمک شایانی می‌کند؛ طوری که در سایه این دانش و عمل براساس آن، همگان می‌توانند با آرامش، سلامتی و موفقیت زندگی کنند و سعادتمند شوند.

از آنجا که استعاره شناختی به‌عنوان نوعی فعالیت ذهنی که با مفهوم‌سازی مرتبط است، نه با معانی واژه‌ها و در واقع شکل بنیادین زبان به‌شمار می‌رود و در تفکر، استدلال، درک، تحلیل، انتقال مفاهیم به مخاطب و اقناع وی، حتی در رفتارسازی و تولید مفاهیم جدید همچنین ایجاد واقعیت اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی، ابزاری کارآمد به‌شمار می‌رود، در معرفی مفاهیم انتزاعی در متون اسلامی مقدس به ویژه در گفتمان نغز و دلچسب نهج‌البلاغه بسیار مورد استفاده قرار گرفته است.

بر این اساس با توجه به نقش "مکان‌ها" در عینی‌سازی مفاهیم انتزاعی از جمله دنیا، هدف پژوهش حاضر آنست که با استفاده از نظریه معاصر استعاره دنیای مکان‌انگاشته شده را در زبان نهج‌البلاغه تحلیل کند تا ابتدا روشن سازد از میان مکان‌های عینی نزد انسان، کدام مکان‌ها در مفهوم‌سازی دنیا در نهج‌البلاغه مورد استفاده قرار گرفته‌اند، سپس

به بنیان آنها بیردازد. به همین منظور ابتدا کلیه استعاره‌های شناختی مکان‌شدگی دنیا را از این پیکره عظیم استخراج کرده، در گام بعدی به تحلیل آنها پرداخته، آنگاه بنیان این استعاره‌ها را مورد بررسی قرار داده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی با رویکرد معناشناسی شناختی می‌باشد.

مقدمه

نظریه معاصر استعاره، استعاره را دارای جنبه مفهومی و متعارف معرفی می‌کند که پایه بخشی از نظام متعارف اندیشه و زبان است. خاستگاه استعاره در چگونگی مفهوم‌سازی یک حوزه ذهنی بر اساس حوزه ذهنی دیگر است. طبق این نظریه، استعاره عبارت است از نگاشت میان حوزه‌ای در نظام مفهومی. به عبارت فنی‌تر، استعاره نگاشت (تناظرهای مفهومی) نظام‌مند از یک حوزه مبدا بر یک حوزه مقصد است. تناظرهای هستی‌شناختی‌ای وجود دارند که بر اساس آنها هستی‌های حوزه مقصد به صورت نظام‌مند با هستی‌های حوزه مبدا متناظرند. به عنوان مثال ما حوزه مفهومی عشق را از طریق حوزه مفهومی سفر می‌فهمیم. بر این اساس، نگاشت عشق به مثابه سفر، مجموعه‌ای از تناظرهای هستی‌شناختی است که تناظرهای معرفت‌شناختی را با نگاشت دانش مرتبط با سفر بر دانش مرتبط با عشق تعیین می‌کند. هستی‌های حوزه مقصد عشق (عاشقان، رابطه عاشقانه، هدف‌های مشترک، مشکلات و مسائل موجود در رابطه) با هستی‌های حوزه مبدا سفر (مسافران، وسیله نقلیه، مقصد سفر و موانع موجود در راه سفر) متناظرند؛ بنابراین استعاره عشق سفر است مجموعه‌ای از نگاشت‌های هستی‌شناختی‌ای است که هستی‌شناسی سفر را بر هستی‌شناسی عشق فرافکنی می‌کند (سناریوی سفر را بر سناریوی متناظر عشق می‌نگارد). اینکه ما می‌توانیم با استفاده از دانشی که درباره سفر داریم و در مورد آن استدلال می‌کنیم، درباره عشق استدلال کنیم، نتیجه همین نگاشت هستی‌شناختی از حوزه مبدا سفر بر حوزه مقصد عشق است. پس واژه یا عبارت به خصوصی استعاره عشق به

مثابه سفر است را پدید نیاورده، بلکه نگاشت هستی‌شناختی در میان حوزه‌های مفهومی از حوزه مبدا سفر بر حوزه مقصد عشق، این استعاره را برانگیخته است. همین واقعیت ثابت می‌کند که استعاره صرفاً موضوعی زبانی نیست (صنعت ادبی نیست)، بلکه انگاره‌ای ذهنی و یک شیوه اندیشیدن است که در زبان تجلی می‌یابد. نگاشت نیز بنیادی است؛ زیرا استفاده از زبان و الگوهای استنتاج حوزه مبدا را برای مفاهیم حوزه مقصد مجاز می‌شمارد. این نقشه‌برداری قراردادی است؛ یعنی بخش ثابتی از نظام مفهومی ماست؛ یکی از شیوه‌های معمول ما در مفهوم‌سازی روابط عاشقانه.

استعاره عشق سفر است، یک نگاشت مفهومی است که دو نوع تعمیم را مشخص می‌کند:

- تعمیم چند معنایی: تعمیمی بر معانی مرتبط عبارات زبانی، مانند خیابان بن‌بست، چهارراه، گیر کردن، راه به جایی نبردن و مانند آن.

- تعمیم استنتاجی: تعمیمی بر استنتاج‌ها در حوزه‌های مفهومی مختلف.

برخلاف دیدگاه‌های کلاسیک استعاره، کانون‌های استعاری در زبان‌شناسی شناختی، دل‌خواهی نیستند، بلکه انگیزه هستند. به عبارت فنی‌تر کانون‌های استعاری مانند چرخمان گیر کرده بود، با انطباق با الگوی موجود در نظام مفهومی تولید می‌شوند و با یک انگاره ذهنی قراردادی همراه هستند. برای روشن‌شدن این مطلب، به عبارت استعاری چرخمان گیر کرده بود دقیق نگاه می‌کنیم:

چنانکه گفته شد این عبارت استعاری با یک انگاره ذهنی شناخته‌شده همراه است. هنگامی که چرخ‌های یک خودرو در ماده‌ای مانند گل، برف یا ماسه گیر کرده باشد، خودرو دیگر نمی‌تواند حرکت کند. بخشی از دانش ما درباره آن انگاره این است که در این حالت، مسافران انرژی فراوانی برای به حرکت درآوردن چرخ‌ها صرف می‌کنند، اما شرایط تغییر نمی‌کند در نتیجه پیشرفتی به وجود نمی‌آید. استعاره عشق به مثابه سفر بر دانش ما از این انگاره منطبق می‌شود و این دانش را بر دانشی که درمورد روابط عاشقانه داریم، فراق‌کنی می‌کند: هدف‌های مشترک عاشقان محقق نشده است؛ عاشقان بسیار تلاش می‌کنند

تا در روابطشان پیشرفتی حاصل شود، اما تغییری در اوضاع ایجاد نمی‌شود، در نتیجه تلاش‌ها به آنچه مطلوب است، منجر نمی‌گردد.

از توضیح آنچه گذشت درمی‌یابیم که نگاشت‌ها در سطح عام و فراگیر پدید می‌آیند، نه در سطح پایه. در نگاشت عشق یک سفر است، یک رابطه عاشقانه با یک وسیله به عنوان مقوله‌ای کلی که شامل مقوله‌های پایه‌ای مانند خودرو، قطار، قایق و هواپیما می‌شود، متناظر است. به همین دلیل است که نگاشت‌های فرعی کاملاً عامی مانند رابطه عاشقانه یک خودرو است یا رابطه عاشقانه یک قایق است، پیدا نمی‌کنیم.

نگاشت‌های استعاری همچنان نشان می‌دهند که ساختار حوزه مبدا با ساختار حوزه مقصد سازگار است. در مثال ذکر شده (عشق به مثابه سفر) استعاره، طرح‌واره تصویری سفر را به شیوه‌ای سازگار با ساختار ذاتی حوزه عشق حفظ می‌کند. در این استعاره طرح‌واره تصویری مسیر (path) وجود دارد که حوزه مبدا استعاره است و بر اساس آن مبداها بر مبداها، راه‌ها بر راه‌ها و مقصدها بر مقصدها فرافکنی می‌شود. این چیزی است که نظریه معاصر استعاره، اصل تغییرناپذیری می‌نامد.

نظریه معاصر استعاره همچنین نشان می‌دهد که بسیاری از بنیادی‌ترین مفهوم‌ها در نظام مفهومی ما مانند زمان، حالت، کمیت، کنش، هدف، علت و نظیر آن معمولاً از طریق استعاره درک می‌شوند (مقصود استعاره مفهومی است) (لیکاف، ۱۹۹۳).

کوچش براساس پژوهش دیگران در زبان انگلیسی، حوزه‌های عینی و پرکاربردی را که به عنوان مبدا عمل می‌کنند اینگونه فهرست‌بندی کرده است: اندام‌های مختلف بدن انسان، سلامتی و بیماری، حیوانات، گیاهان، ساختمان‌ها، ابزار و دستگاه‌ها، مسابقات و ورزش، پول، غذا و آشپزی، گرما و سرما، روشنایی و تاریکی، نیروها اعم از جاذبه، مغناطیس، الکتریسیته و مکانیک، حرکت و جهت. حوزه‌هایی مانند: احساس، امیال، اخلاقیات، فکر، جامعه، ملت، سیاست، اقتصاد، روابط انسانی، ارتباط، زمان، مرگ و زندگی، مذهب، رخدادهای و اعمال نیز از متداول‌ترین حوزه‌های مقصد هستند (۲۰۱۰، ۱۸-۲۸).

نکته قابل توجه در فهرست کوشش آنست که چون پژوهش انجام شده در زبان انگلیسی بوده، این فهرست جامع نیست و بی شک با مطالعه زبان‌های دیگر از جمله عربی می‌توان به حوزه‌های مبدا و مقصد دیگری نیز دست یافت.

از آنجا که امام علی علیه السلام نیز مانند پروردگار و خاتم پیامبران صلی الله علیه و آله از امور ماورایی و مفاهیم فرامادی همچون خدا، توحید، شیطان، دنیا، آخرت، زندگی، مرگ، معاد و غیره در نهج‌البلاغه سخن گفته، در تعریف چنین مفاهیمی از قواعد حاکم بر ذهن و زبان بشر بهره‌جسته و با به‌کارگیری مفهوم‌سازی استعاری تلاش می‌کند اندیشه و رفتار بشر را متحول کند. ابزار ایشان علیه السلام برای سازماندهی و پردازش حقایق، معارف ناب و حکمت‌آمیز و آموزه‌های انسان‌ساز و انتقال آنها به مخاطب، زبان است که در پژوهش حاضر مورد کاوش قرار گرفته.

پیشینه پژوهش

— آقاگل‌زاده و پورابراهیم (۲۰۱۳). نویسندگان با هدف روشن‌کردن چگونگی مفهوم‌سازی مفهوم انتزاعی "مرگ" در ذهن، به بررسی این مفهوم در متون اسلامی (قرآن و نهج‌البلاغه) پرداخته‌اند؛ اینکه کدام حوزه‌های مبدا عینی به این مفهوم‌سازی کمک می‌کند و چه مؤلفه‌هایی بر روی حوزه مقصد (مرگ)، منطبق و در فرایند الگوبرداری برجسته می‌شوند، هدف بعدی نویسندگان است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مفهوم مرگ با استعاره‌های ساختاری، جهت‌ی و وجودی مفهوم‌سازی شده و نقش استعاره‌های شخصیت‌بخشی (وجودی) بیش از سایر انواع استعاره است. حوزه‌های مبدا متنوعی در این مفهوم‌سازی به‌کاررفته و "قدرت" مرگ مؤلفه مشترکی است که از حوزه‌های مبدا بر حوزه مقصد مرگ منطبق می‌شوند.

— ساکی (۲۰۲۲). پژوهشگر بر این باور است که اندیشیدن در نهج‌البلاغه و به‌کارگیری آن در زندگی عملی انسان تأثیر بسزایی دارد و چون بسیاری از مفاهیم به‌کار رفته در

نهج‌البلاغه انتزاعی است، استعاره‌های مفهومی را گزینه مناسبی برای فهم متن نهج‌البلاغه می‌داند؛ چرا که ذهن و چشم را به هم پیوند می‌زند و باعث عینی‌سازی آن مفاهیم می‌گردد. پژوهشگر پس از معرفی این کتاب بزرگ و ذکر برخی از شرح‌های مهم آن، مقدمه‌ای در مورد استعاره مفهومی و انواع سه گانه آن (جهتی، هستی‌شناختی و ساختاری) آورده، سپس به جایگاه علمی تفسیر «نمونه» آیت الله مکارم شیرازی پرداخته است. وی در ادامه استعاره‌های مفهومی ۱۵ خطبه از نهج‌البلاغه را براساس کتاب «پیام امیرالمومنین» آیت‌الله مکارم شرح داده و نتیجه گرفته که استعاره‌ها در گفتمان نهج‌البلاغه ابزار بلاغی نیستند که موجب زیبایی کلام شوند، بلکه در فهم این گفتمان نقش محوری دارند و باید از آنها برای بیان مفاهیم محوری دین استفاده کرد.

- قائمی و ذوالفقاری (۱۴۰۱). با روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از اصول استعاره مفهومی، فرافکنی حوزه مبدا گیاهان را بر حوزه مقصد زندگی در قرآن و برادر قرآن با هدف دریافت مفاهیمی که از مبدا بر مقصد فرافکن شده، مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج حاکی از آنست که در این دو متن مقدس، به واسطه گیاه‌انگاری تناظری میان زندگی و گیاهان و اصطلاحات مربوط پدیدآمده که به سیر حرکت انسان از تولد تا مرگ و رسیدن به مقصد نهایی ارتباط دارد. گیاه‌انگاری قرآن کریم و نهج‌البلاغه شریف این باور را تایید می‌کند که دنیا مزرعه آخرت است و نتایج اعمال دنیایی ما در آخرت به ما بازخواهدگشت.

- ناصر عبد (۲۰۲۲). پژوهشگر پژوهش خود را با مقدمه‌ای در مورد تاریخچه مختصری از علوم شناختی مدرن آغاز کرده، سپس به معناشناسی‌شناختی و نقاط چهارگانه‌ای که این دانش بر آنها متمرکز شده پرداخته، سپس آنچه را که معناشناسی شناختی را از سایر نظریه‌های معنایی مبتنی بر رمزگشایی معنایی متمایز می‌سازد، ارائه نموده است. وی در هسته پژوهش پس از تبیین استعاره مفهومی، مبانی تجربی ادراکات استعاری را آورده، آنگاه نمونه‌هایی از استعاره‌های شناختی نهج‌البلاغه را در حوزه مرگ، دنیا، دین، روزگار و جنگ بررسی کرده و در پی رصد تعامل میان معانی انتزاعی با

محسوسات در ذهن امیر المؤمنین علیه السلام برآمده است. مهم ترین یافته های پژوهش حاکی از آنست که گفتمان نهج البلاغه سرشار از مفاهیم شناختی مدرن می باشد که در شیوه بیان این مفاهیم شناختی نیز قدرتمند و غنیست. عمق استعاره های مفهومی این گفتمان جذاب نشان دهنده اندیشه شناختی امام علی علیه السلام و بیانگر تولید ادبی، فکری و فلسفی متمایز ایشان است که تولید خلاق جهانی را شبیه سازی کرده و حتی از آن فراتر رفته است.

– محمدعلی نژاد، علیمحمدی و دهقانی (۱۴۰۱)، نویسندگان پس از مقدمه ای که به تعریف استعاره زبانی می پردازد، ضرورت پژوهش در متون دینی را که بر قله های بلاغت ایستاده اند توضیح می دهند: از آنجا که این متون هدایت بشر را برعهده دارند، فهم صحیح و دقیق آنها از اهمیت فراوانی برخوردار است. این فهم با درک استعاره های به کار رفته در این متون به دست می آید؛ بنابراین، تحلیل استعاره های مفهومی که باعث عینی سازی مفاهیم انتزاعی و دستیابی به ذهن و تفکر استعاری گوینده می شود، بیش از پیش اهمیت دارد. نویسندگان سپس به مفهوم شناسی واژه "شعار" پرداخته و مفاهیم انتزاعی ای را که با استفاده از این واژه تبیین شده اند تحلیل کرده اند. این مفاهیم عبارتند از: اطاعت از خدا، تقوا، محبت و رحمت، معارف قرآن، حزن و اندوه ستوده، طمع، صبر، خوف و خشیت، تواضع و خواص.

تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش های پیشین در این است که اولاً: کلیه استعاره های مکان شذگی دنیا را از زبان نهج البلاغه استخراج و تحلیل نموده و دوم: مسأله محور است و تحلیل شناختی خود را بر اساس یکی از مباحث نظریه استعاره معاصر (بنیان استعاره) استوار ساخته.

بنیان استعاره های شناختی

لیکاف استعاره شناختی را چیزی می داند که از ساختار تجربه ما "برانگیخته" می شود و چون از حوزه مبدا، حوزه مقصد و نگاشت از مبدا بر مقصد تشکیل می شود، لازم است حوزه های مبدا مناسب حوزه های مقصد باشند تا آن الگوبرداری خاص رخ دهد.

از منظر زبان‌شناسی شناختی، بنیان استعاره‌های شناختی موارد زیر است:

- همبستگی‌های تجربی مستقیم انسان
- همبستگی‌های تجربی غیر مستقیم انسان
- تجربه جسم‌آگین انسان

گاهی استعاره‌های شناختی با تجربیات انسان همبستگی مستقیم دارند؛ به عنوان مثال زمانی که مقداری آب به میزان آب درون یک ظرف می‌افزاییم، سطح آن بالا می‌رود و یا اگر مقداری از مایع درون ظرف برداریم، سطح آن پایین می‌آید. بر همین اساس است که "بیشتر" با "بالا" و "کمتر" با "پایین" همبستگی دارد (لیکاف، ۱۹۸۷: ۲۷۶ و ۱۹۹۳: ۳۷-۳۸).

گاهی هم همبستگی استعاره‌های شناختی با تجربیات ما غیر مستقیم است؛ مانند همبستگی تجربی زندگی با سفر در استعاره زندگی سفر است (کوچش، ۲۰۱۰، ۸۰-۸۱). استعاره مفهومی محبت گرما است مثال مناسبی برای استعاره‌هایی است که بنیان آنها تجربه جسم‌آگین انسان است. این استعاره نتیجه تجربه دوران کودکی ما از آغوش پرمهر والدین و گرمای آرامش‌بخش جسم آنان است که چون میان عاطفه و محبت و گرمای بدن همبستگی وجود دارد، ما آن را به صورت پیش‌مفهومی و پیش‌زبانی احساس و تجربه می‌کنیم؛ اینگونه همبستگی‌ها بیشتر اوقات ناآگاهانه هستند. همچنین است وقتی در حال فعالیت شدید بدنی هستیم یا هنگامی که عصبانی می‌شویم و یا زمانی که زیر فشار شدید روانی احساس گرما می‌کنیم؛ در همه این وضعیت‌ها میان افزایش شدت فعالیت یا حالت با تولید گرمای بدن همبستگی وجود دارد و این همبستگی اساس استعاره شناختی شدت گرما است می‌باشد که در زبان تجلی می‌یابد.

بر این اساس، استعاره به همان میزان که در اندیشه وجود دارد، در بدن هم هست و جسمانی است. تشخیص نوع همبستگی موجود میان "شدت عمل" یا "حالت"، با "گرما"، فرضیه تجسم را پدیدآورد که مبنای تفکر استعاری را تجربه بدن‌مند ما می‌داند. استعاره‌هایی مانند: زندگی سفر است، احساسات نیرو هستند، حالت‌ها ظرف هستند و

استعاره‌هایی از این دست، همگی نمونه‌هایی هستند که چگونگی درک مفاهیم مجردی مثل: "حالت‌ها"، "احساسات" و "زندگی" را از طریق تجربیات اولیه و تکرار شونده انسانی با ساختار محدود نشان می‌دهند (کوچش، ۲۰۰۵: ۲-۳ و ۱۷-۱۹ و ۲۰۰۶: ۱۲۱-۱۲۲).

اونز و گرین هم مفاهیمی که بدان دسترسی داریم و ماهیت واقعیتهای را که درمورد آن می‌اندیشیم و صحبت می‌کنیم تابع جسمانیت ما می‌دانند: ما تنها درمورد چیزی می‌توانیم سخن بگوییم که بتوانیم آن را درک کنیم و بفهمیم و چیزهایی که می‌توانیم درک کنیم و بفهمیم از تجربه ما به دست آمده؛ بنابراین طبق نظریه شناخت جسمانی شده (شناخت جسم آگین) تجربه، شکل‌دهنده اساس و ماهیت سازماندهی مفهومی است و تجربه حسی بخشی از آن چیز است که به ساختار مفهومی معنا می‌بخشد (۲۰۰۶، ۱۵۷).

بر اساس آنچه گفته شد استعاره در زبان‌شناسی شناختی و نظریه معاصر استعاره پدیده‌ای است که به زبان، تفکر، مغز، بدن و تجربه فرهنگی - اجتماعی تعلق دارد و هم‌زمان در سطوح گوناگون زبانی، مفهومی، عصبی، جسمانی، اجتماعی و فرهنگی حاضر است. (کوچش، ۲۰۰۵، ۸ و ۲۰۰۶، ۱۳۰).

در ادامه کلیه استعاره‌های شناختی استخراج شده از پیکره نهج البلاغه که مکان‌شدگی دنیا را نشان می‌دهند ذکر و با رویکرد معناشناسی شناختی (براساس نظریه معاصر استعاره) تحلیل می‌شوند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. دنیا مزرعه است.

أ) إِنَّ الْمَالَ وَالْبَنِينَ حَرْثُ الدُّنْيَا وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ حَرْثُ الْآخِرَةِ (خطبه ۲۳):

بی‌شک دارایی و فرزندان کشت و زرع دنیا هستند و عمل صالح کشت و زرع آخرت.

این کلام امام علی علیه السلام برگرفته از این کلام پروردگار پاک و منزّه است که فرمود:

«إِنَّمَا الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ

أَمَلًا» (الکھف، ۴۶)

کشت و زرع ← دارایی و فرزندان

جزئیات استعاره مزرعه برای دنیا را می‌توان به صورت مجموعه نگاشت زیر بیان کرد:

محصولات مزرعه ← دارایی و فرزندان

محصولات مزرعه تامین‌کننده بخشی ← دارایی و فرزندان تامین‌کننده بخشی از امنیت
از نیاز انسان انسان در دنیا

کشت و زرع مایه سرگرمی و شادی ← دارایی و فرزندان مایه دلگرمی

محدودیت ماندگاری محصولات مزرعه ← موقت بودن همراهی دارایی و فرزندان با انسان

آفت‌زدن محصولات مزرعه ← ازدست‌رفتن دارایی و فرزند

دارایی و فرزند زینت زندگی دنیایی انسان است و اثر آنچه برای دنیا باشد، در همین دنیا باقی می‌ماند. انسان از دارایی‌اش در دنیا لذت می‌برد و از آن برای تامین نیازها و خواسته‌هایش استفاده می‌کند. فرزندان هم مایه خوشحالی انسان هستند؛ هنگامی که به ایشان می‌نگرد و زمانی که گرد او جمع می‌شوند، احساس غرور و عزت نفس به او دست می‌دهد و از داشتن‌شان لذت می‌برد.

اما هر انسانی باید بداند دارایی‌هایش اعم از مال و فرزند، همین‌جا (دنیا) می‌ماند و از بین می‌رود و پس از مرگش به همراه او نخواهد بود؛ انسان با مرگ، همه دارایی‌هایش (فرزند، ثروت، منصب و مانند آن) را ترک می‌کند و به تنهایی رهسپار قبر و برزخ می‌شود؛ پس این داشته‌ها تنها در حیات دنیایی‌اش باعث زینت او می‌شود نه پس از آن. بنابراین می‌توان گفت همانطور که خداوند در آیه ۱۴ از سوره آل عمران فرموده:

«زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ»، هر چه که انسان برای معیشتش نیاز دارد کشت و زرع دنیاست و در آخرت به وی سودی نمی‌رساند مگر آنکه از همین کشت و زرع، به خوبی استفاده کرده باشد؛

به عنوان مثال: فرزند صالحی از خود بر جای گذاشته باشد که برایش استغفار کند و به

نیابت از او اعمال خیر انجام دهد؛ یا دانشی که مردم از آن بهره‌مند باشند و یا صدقه‌ای که پس از مرگش همچنان جاری و مستمر است (وقف که در زمان حیات انجام داده) (قزوینی حائری، ۹۵/۲).

امام علی علیه السلام نیز به تاسی از پروردگار همین مضمون را به فرزندان آدم یادآوری می‌کند: مال و فرزند کشت و زراعت دنیا هستند و عمل صالح (نیکو) کشت و زرع آخرت است. اینکه اولین پیشوای مسلمانان حوزه مفهومی دارایی و فرزند را از طریق حوزه مفهومی دیگری (کشت و زرع) تبیین می‌کنند، ذهن انسان را برای درک مقصود به فعالیت وامی‌دارد:

● همانطور که کشت و زرع دنیا از جمله نیازهای انسان است، او به دارایی و فرزند هم احتیاج دارد: بشر با کاشتن محصولات مختلف کشاورزی مانند: گندم، جو، غلات، میوه‌جات، سبزیجات و... بخشی از خوراک خود را که جزیی از نیازهای معیشتی اوست، تامین می‌کند؛ سپس با مال حاصل از فروش این محصولات سایر نیازهایش را برطرف می‌گرداند. دارایی و فرزند هم در زندگی انسان جایگاه مهمی دارند و او را در مقابله با دشمن و تامین امنیت یاری می‌دهند: «وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا» (الاسراء، ۶).

●● پرداختن به کشت و زرع به عنوان یک حرفه، باعث سرگرمی و آرامش روح و روان انسان می‌شود؛ وجود فرزند هم مایه دلگرمی پدر است؛ چراکه در نوجوانی و جوانی چه در انجام امور زندگی و چه در نبرد با دشمن، یاور پدر و در کهنسالی نیز عصای دست او خواهد بود؛ فرزندی که وارث پدر است، نام و یاد او را زنده نگه می‌دارد و با انجام اعمال صالح حتی پس از مرگ پدر برای او سودمند خواهد بود.

اما هم کشت و زرع و هم مال و فرزند آفات می‌دارند: الف. همانطور که محصولات کشاورزی دائمی نیستند و ماندگاری هر محصولی زمان محدودی دارد، همراهی همسر و فرزند هم با انسان، موقتی است و در زمان مشخصی پایان می‌یابد؛ ب. کشت و زرع دنیا آفت می‌زند: یا حشرات آن را تلف می‌کند، یا بلایای طبیعی همچون خشکسالی و سیل؛ از

جمله آفت‌های دارایی هم از دست‌رفتن و ناپایداری آنست؛ به عنوان مثال انسان ورشکست می‌شود؛ یا در یک حادثه یکباره کل دارایی‌اش را از کف می‌دهد؛ یا سارقان دارایی‌اش را به یغما می‌برند و یا برای رفع مشکلاتی نظیر درمان بیماری خود یا عزیزانش، دار و ندارش را هزینه می‌کند.

اما آفت فرزند چیست؟ طبق فرموده پیامبر خدا ﷺ فرزند آدم باعث بخل، ترس و اندوه [پدر] می‌شود: «الْوَلَدُ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ مَحْزَنَةٌ» (شعیری، ۲۱۲/۱).

از دیگر آفات مال و فرزند، علاقه افراطی بشر به این دو است تا جایی‌که از هدف آفرینش خود که همانا کسب کمالات معنوی و رسیدن به قرب الهیست، غافل می‌شود و ثروت و فرزند را منشا ارزش و برتری می‌بیند: «وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ...» (البقرة، ۲۴۷). به همین علت خدای سبحان در قرآن از مال و فرزند انسان، به «آزمایش» و «دشمن» او تعبیر کرده است:

«وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ...» (الانفال، ۲۸) و «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ» (التغابن، ۱۴).

این ناپایداری و کم ارزش‌بودن کشت و زرع دنیا در مقایسه با عمل صالح که کشت و زرع آخرتست به اندازه‌ایست که در دیدگاه امام علی (ع) از جمله منفورترین انسان‌ها نزد ایزد بلندمرتبه کسی است که برای به‌چنگ‌آوردن این کشت و زرع هنگام فراخوانده‌شدن به آن، دست به هرکاری می‌زند، اما اگر به انجام اعمال صالح (کشت و زرع آخرت) دعوت شود، تنبلی و سستی می‌ورزد و کوتاهی می‌کند:

ب) «إِنَّ مِنْ أَبْغَضِ الرِّجَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى لَعِبْدًا وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى نَفْسِهِ جَائِرًا عَنْ قَصْدِ السَّبِيلِ سَائِرًا بَغِيرِ دَلِيلٍ إِنْ دُعِيَ إِلَى حَرْثِ الدُّنْيَا عَمِلَ وَإِنْ دُعِيَ إِلَى حَرْثِ الْآخِرَةِ كَسَلَ» (خطبه ۱۰۲).

از این کلام امام علی (ع) استنباط می‌شود که شتاب برای داشتن دارایی و فرزند (کشت و زرع دنیا) به هر شیوه و قیمتی، از ویژگی‌های انسان نادان است که از راه راست منحرف

شده و به گمراهی گرویده؛ طوری که به جای فعالیت و تلاش برای آخرت، تمام توجه، توان و همت خود را برای به دست آوردن کشت و زرع موقت و فانی دنیا صرف می‌کند؛ به همین علت هم نزد آفریننده خود مبعوض و منفور است.

شیخ بهایی این مضمون را اینگونه به نظم درآورده:

در راه آن، تیزهوش و زیرکی در ره این، کندفهم و احمقی
در ره آن می‌دوی از جان و دل در ره این، می‌روی چون خر به گل
(شوشتری، ۱۴/۲۵۷).

۲. دنیا دریا است.

وَمَنْ رَكِبَ لُجْجَكَ غَرِقَ (نامه ۴۵): هرکس بر آب‌های عمیق و انبوه دریای دنیا سوار شود، غرق گردد.

دریا ← دنیا

مجموعه نگاشت‌های زیر روابط هستی‌شناختی دریا با دنیا را نشان می‌دهد:

گسترده‌گی و پهناوری	←	گسترده‌گی و پهناوری
دگرگونی اوضاع و احوال	←	ناپایداری اوضاع و شرایط
ناامنی و خطر غرق شدن	←	ناامنی‌ها، خطرات و چالش‌های زندگی، مخاطرات اجتماعی، مشکلات اقتصادی
منبع ثروت	←	منبع ثروت‌ها و فرصت‌ها
پر جاذبه و وسوسه کننده	←	پر کشش و اغواگر

از کلام امیرمؤمنان علیه السلام برمی‌آید که از میان نگاشت‌های مختلف دریا بر دنیا، دو جنبه جاذبه و وسوسه‌کنندگی و نابودکنندگی برجسته شده است. همانطور که شناگران طمع‌کار، به شناکردن در سطوح کم‌عمق و امن دریا رضایت نمی‌دهند و با مقاصد گوناگونی همچون ارضای میل به تجربه هیجان بیشتر، لذت‌جویی بیشتر، بیشتر دیده شدن، یا مشهورتر شدن و

مانند آن، بدون توجه به خطراتی که جانشان را تهدید می‌کند، به نقاط عمیق و پرآب دریا می‌روند و آنقدر پیشروی می‌کنند که دیگر کنترل اوضاع از دستشان خارج می‌شود و در اعماق دریا فرومی‌روند و هر چه بیشتر دست و پامی‌زنند تا خود را روی آب نگه‌دارند، بیشتر در ژرفای پرآب دریا فرومی‌روند تا جایی که دیگر کمکی از کسی برای نجاتشان ساخته‌نیست و در نهایت در همان نقطه غرق می‌شوند، لذت‌ها، آرزوها و خواستنی‌های دنیا مثل پول، مقام، قدرت، شهرت و مانند آن برای دنیادوستان و دنیاپرستان نیز به قدری فراوان است که پایانی ندارد؛ هر چه بیشتر به خواسته‌های دنیایی خود برسند، حریص‌تر می‌شوند و بیشتر می‌طلبند و این پیروی از نفس سرکش و بردگی آن و فرورفتن در دریای ژرف امیال و لذت‌ها و شهوت‌های دنیا که هیچ‌ش کناره نیست آنقدر ادامه می‌یابد که این‌گونه افراد را از راه راست منحرف می‌کند و به راه‌های باطل و مفسده‌دار می‌کشاند تا جایی که دیگر توان بازگشت از آن را ندارند در نتیجه در گودی‌های پرآب این دریا بیشتر و بیشتر فرومی‌روند و در نهایت در آن غرق می‌شوند.

اینکه امام علی علیه السلام برای نقاط عمیق و پرآب دریا، از واژه "رکب" استفاده کرده‌اند می‌توان استدلال کرد که دریای لذت‌ها، امیال و آرزوهای دنیا ابتدا به دوستان و شیفتگان خود اجازه می‌دهد به‌طور تدریجی در آن پیشروی کنند سپس بر نقاط پرآب آن سوار شوند؛ با شهوتی سیری‌ناپذیر تمام توان و تلاش خود را برای کسب ثروت، قدرت، مقام، شهرت و مانند آن صرف‌کنند و در این راه حتی از ارتکاب حرام هم ابایی نداشته باشند، پس از آنکه کاملاً آلوده هوس‌رانی‌ها و بندگی نفس امرکننده به بدی‌ها شده، از راه راست منحرف گشتند طوری که دیگر بازگشت به حق و درستی برایشان غیر ممکن شد، ناگهان آنها را در دل همان نقاط پرآب و عمیق فرومی‌کشد و غرق می‌کند؛ درست مانند اسب چموشی که ظاهراً رام صاحب خود می‌شود و به او سواری می‌دهد اما درست در لحظه‌ای که صاحبش کاملاً به آن اعتماد کرده و آسوده خاطر بر پشتش سوار است، ناگهان این اسب رام و فرمانبردار، رم می‌کند، دست‌هایش را بالامی‌آورد و سوار غافلگیرشده را از

پشت بر زمین می‌کوبد (خطبه ۸۲؛ نک: به: Zare, 2022a, 221-222).

برای همین از امام کاظم علیه السلام نقل شده که فرمودند: لقمان به فرزندش گفت: ای فرزندم دنیا دریای عمیقی است که علمای زیادی در آن غرق شده‌اند؛ پس باید کشتی تو در آن، تقوای الهی و پر از ایمان به خدا باشد. بادبان این کشتی، توکل، سرپرستش عقل، راهنمایش دانش و ساکنانش شکیبایی باشد (شوشتری، ۳۹۲/۶).

۳. دنیا آبشخوری تیره است.

فَإِنَّ الدُّنْيَا رَقٌّ مَشْرَبُهَا رَدِغٌ مَشْرَعُهَا (خطبه ۸۲): آبشخور دنیا تیره و ورودی آن، پر گل و لای است.

حوزه مقصد: دنیا	حوزه مبدا: آبشخور تیره
ناشناخته‌های هستی، اسرار، اتهامات و پیچیدگی‌های زندگی	عدم شفافیت
نیروهای نامرئی تأثیر گذار بر زندگی، ساختارهای پنهان	پنهان بودن اعماق و جریان‌های زیرین نامرئی
پنهان قدرت و نفوذ	خطرناک و کشنده
خطرناک و نابودگر	فریبندگی سکون ظاهری
فریبندگی ثبات ظاهری	نیازمند کاوش و شناخت
ضرورت اکتشاف، کسب تجربه و شناخت	آلودگی درون
آلودگی باطن	

تناظرهای حوزه مبدا بر حوزه مقصد، ماهیت دنیا و زرق و برق‌هایش (مال، مقام، تجملات، قدرت، شهرت و...) را به خوبی به تصویر می‌کشد:

از آنجا که معمولاً سطح بسیاری از رودخانه‌های بزرگ از زمین‌های اطراف پایین‌تر است به گونه‌ای که دسترسی به آن و استفاده از آبش امکان‌پذیر نیست، انسان‌ها بخشی از کناره رودخانه را می‌کنند و با ایجاد یک شیب مناسب، راه دسترسی به آب را آسان می‌سازند. عرب این راه را «شریعه» یا «مشرع» و آنجا که به آب منتهی می‌شود «مشرب» می‌نامد. حال اگر این راه (شریعه / مشرع)، به گل و لای و لجن آلوده باشد، یا محلّ

دسترسی به آب، طوری باشد که آن را گل‌آلود کند، استفاده از آب بسی مشکل می‌شود. به همین دلیل اخیراً شریعه را به صورت مناسبی (پلکانی) می‌سازند تا هر دو مشکل حل شود (مکارم شیرازی، ۳/۳۵۱).

امام علی علیه السلام در این تعبیر زیبا و هنرمندانه، زرق و برق دنیا (مال، مقام، تجملات، قدرت، شهرت و...) را به‌عنوان آبشخور مفهوم‌سازی می‌کند؛ همانطور که راه رسیدن به این آبشخور از لجن‌زارها می‌گذرد و نقطه وصول به آن جایی است که آب را گل‌آلود می‌کند، دنیاپرستان نیز برای دست‌یازیدن به این زرق و برق‌ها، در اثر لغزیدن پای عقلشان از راه حق، از کرامت، عزت و شرافت خود می‌گذرند و به آلودگی‌های گوناگونی همچون دروغ، خیانت، خواری و مانند آن تن می‌دهند غافل از اینکه هریک از این آلودگی‌ها باتلاقی است بر سر راه رسیدن به آن مال، مقام، تجملات، قدرت، شهرت و... که فرد گام نهاده در آن را در خود فرومی‌کشد و گرفتار می‌کند.

این افراد در صورت عبور از این باتلاق و رسیدن به آن خواسته‌ها، شاد و آرام نخواهند بود و حسرت بهره‌مندی از لذت حقیقی بر دلشان خواهد ماند؛ چرا که اولاً: با وجود آن آلودگی‌ها و پیامدهای ناشی از آن نمی‌توانند زندگی آرام و لذت‌بخشی داشته باشند، گرچه در ظاهر کامروا شده باشند و دوم: به خاطر داشتن آن مال، مقام، تجملات و... مورد حسادت، طمع، تهاجم و مانند آن قرار می‌گیرند و عیششان مکدر و تیره می‌شود؛ درست مانند کسی که به آب رودخانه دست‌یافته اما چون راه رسیدن به آب، آلوده به گل و لای و لجن بوده یا محل دسترسی به آب طوری بوده که آن را گل‌آلود کرده، درواقع به آب گوارا دست‌نیافته و از آن بهره‌ای نمی‌برد.

این مفهوم‌سازی را از زاویه دیگری هم می‌توان بررسی کرد: همانطور که آب کدر خالص و گوارا نیست و نوشنده آن، با اینکه سیراب می‌شود اما از نوشیدن آن لذت نمی‌برد، حتی دست‌یافتن به لذت‌های حلال دنیا هم آغشته به ناخالصی، نگرانی، پریشانی، درد، رنج و ناراحتی است (ابن‌میثم، ۲/۲۳۶ و هاشمی خویی، ۵/۳۴۹ و ۳۵۷) و حتی اگر انسان از راه درست و با تلاش و کوشش به خواسته‌هایش برسد اما در این راه با سختی‌ها،

مشکلات و حوادثی مواجه می‌شود که مانع احساس خوشبختی خالص و کامل وی می‌شوند؛ چراکه همراه بودن "نیش" با "نوش"، قاعده این دنیا است (برای درک بهتر و بیشتر مطلب نک: به: Zare, 2022b).

۴. دنیا رودخانه / دریاچه خشک شده است.

عَلَى حِينِ اصْفَرَارٍ مِنْ وَرَقِهَا، وَإِيَّاسٍ مِنْ ثَمَرِهَا وَاغْوَرَارٍ مِنْ مَائِهَا (خطبه ۸۸).
... دنیا رودخانه / دریاچه‌ایست که آب آن فرورفته و خشک شده است.

(نویسنده) در مورد گیاه‌پنداری دنیا در مقاله خود توضیح داده است؛ آنچه به موضوع پژوهش حاضر مربوط می‌شود قسمت آخر این بخش از خطبه ۸۸ می‌باشد که درمورد مکان شدگی دنیا است (واغورارٍ مِنْ مَائِهَا).

امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام در این قسمت دنیا را دریاچه / رودخانه‌ای مفهوم‌سازی می‌کند که آبش فرورفته و خشک شده که مقصود باقی‌نماندن خیر و نیکویی دنیا در زمان جاهلیت است؛ یعنی همانطور که رودخانه / دریاچه پر آب منشأ حیات بود، خیرها و نیکویی‌هایی که ادیان آسمانی برای انسان‌ها به ارمغان آورده بودند، آرامش و حال نیکوی فردی و اجتماعی به آنها بخشیده بود؛ اما همانطور که عوامل زیست - محیطی از جمله عوامل انسانی باعث خشکی آب رودخانه / دریاچه می‌شود، غفلت مردم از هنجارها و فضایل اخلاقی هم باعث رخت‌برستن نیکویی‌ها از جوامع بشری شده بود. همانطور که رودخانه خشک، بی‌روح و بی‌جان است و نمی‌تواند به محیط اطراف خود شادابی و خرمی ببخشد، دنیایی هم که در آن گمراهی، فتنه، هرج و مرج و قتل و غارت، رواج یافته نمی‌تواند آرامش، آسایش، دوستی و فراخی معاش را به افراد خود هدیه دهد (برای اطلاعات بیشتر نک: به: Zare, 2023a).

جدول زیر نگاشت‌های دریاچه خشک شده بر دنیا را نشان می‌دهد:

حوزه مبدا: دریاچه	حوزه مقصد: دنیا
پرآبی دریاچه	رواج خیر و نیکویی در دنیا
خشک شدن آب دریاچه	رخت‌برستن نیکویی‌ها از دنیا
بی‌جان و بی‌روح شدن دریاچه	گسترش گمراهی و فتنه و ناامن شدن دنیا

۵. دنیا تکیه‌گاه کج است.

وَسَيُنَادِ مُائِلٌ (خطبه ۸۲).

حوزه مبدا: تکیه‌گاه کج	حوزه مقصد: دنیا
بی ثبات	ناپایداری زرق و برق‌ها، اوضاع و شرایط
ایجاد کننده احساس ناامنی، ترس و عدم اعتماد	ایجاد کننده احساس ناامنی و آسیب‌پذیری
خطرناک	پر مخاطره
ظاهر سالم و پایدار و فریبنده	ظاهر آرام و پایدار و فریبا
غیر قابل اطمینان	غیر قابل اطمینان

شباهت‌های ساختاری ادراک‌شده میان تکیه‌گاه کج و دنیا نکات زیر را حکایت می‌کند: همان‌طور که تکیه‌گاه کج ظاهری سالم دارد و پایدار به نظر می‌رسد و همین ظاهر سالم افراد را می‌فریبد تا به آن تکیه دهند اما در واقع ناپایدار، ناامن، خطرناک و غیر قابل اعتماد است و تکیه‌کننده به آن در معرض سقوط قرار دارد، زرق و برق، اوضاع و شرایط دنیا هم ظاهراً آرام و پایدار است و با همین ظاهر افراد را فریب می‌دهد و به سمت خود می‌کشد اما در حقیقت ثبات و استحکام ندارد و افرادی که به آن اعتماد می‌کنند (غافلان) هر لحظه در معرض سقوط هستند؛ همان‌طور که اگر تکیه‌گاه متزلزل فروریزد، تکیه‌کننده بر آن نیز به همراه آن سقوط می‌کند، دنیا هم اگر به شیفته خود که به آن اعتماد کرده پشت‌کند، آن فرد نابود می‌شود. همان‌طور که زمان ریزش تکیه‌گاه بی ثبات مشخص نیست، زمانی که دنیا به دل‌بستگان خود روی دیگرش را نشان می‌دهد و آنها را ناکام می‌گرداند نیز نامشخص است. پس هدف امام علی (ع) از این مفهوم‌سازی، معرفی دنیا به عنوان مکانی غیر قابل اطمینان است و در این امر، به خوبی از حوزه مبدا تکیه‌گاه کج و سست استفاده کرده‌اند؛ چراکه استعاره شناختی دنیا تکیه‌گاه کج است، به تجربیات انسانی از عدم اطمینان و ناپایداری در زندگی مرتبط است؛ مغز مفهومی را درک می‌کند که از طریق تجربه حاصل شده باشد.

۶. دنیا چراگاه موقت است.

فَتَجَنَّبُوا مَرْعَاةً فَلَعْتُهَا أَخْطَى مِنْ طُمَأْنِينَتِهَا (حکمت ۳۵۹).

از چراگاهی که کوچیدن از آن سودمندتر از اطمینان به آن است، پرهیزید.
استعاره دنیا چراگاه موقت است با مجموعه نگاشت‌های زیر شکل می‌گیرد:

مبدأ: چراگاه	مقصد: دنیا
محدود بودن ابعاد چراگاه	بی‌انتهای نبودن گستره دنیا
متنوع نبودن پوشش گیاهی	گسترده نبودن امور و ظرفیت‌ها
مشخص بودن زمان چریدن دام	کوچ کردن انسان‌ها از دنیا در زمان مشخص
سرسبز بودن در فصل خاص	همیشگی نبودن فرصت‌ها
تهدید شدن چراگاه با خطرات	مواجه شدن انسان با خطرات گوناگون
قابل اطمینان نبودن چراگاه دنیا	مطمئن بودن چراگاه آخرت

نگاشت‌ها از حوزه مبدأ (چراگاه) به حوزه مقصد (دنیا) نشان می‌دهد همان‌طور که چراگاه قطعه زمین محدودی است، پهنه دنیا هم با همه گستردگی‌اش محدود است؛ چنانکه پوشش گیاهی چراگاه متنوع نیست، ظرفیت دنیا هم در امور و جذابیت‌های مادی گسترده نیست؛ همان‌طور که دام مدت زمان مشخصی می‌تواند در چراگاه بچرد، انسان هم در دنیا جاودانه نیست و در زمان معینی باید از آن کوچ کند؛ همان‌طور که چراگاه غالباً در فصل خاصی سرسبز و قابل استفاده است، فرصت‌های دنیا هم همیشگی نیستند و به سرعت می‌گذرند. چنانکه چراگاه ایمن نیست و در آن خطراتی مانند حمله وحوش دام را تهدید می‌کند، در دنیا هم انسان با خطرهای گوناگونی روبه‌رو می‌شود که اگر مراقب نباشد به جسم و روح او آسیب‌های جدی و حتی جبران‌ناپذیری وارد می‌آید. همان‌طور که خانه دام (آغل) از جهات

مختلف برای او بهتر از چراگاه است، آخرت و اعتماد به آن نیز به عنوان جایگاه ابدی، بی‌نهایت و شایسته مقام انسانیت، برای انسان بسیار برتر از دنیای موقت، محدود، پر تهدید و خطر با ظرفیت‌ها و فرصت‌های محدود است که غالباً مایه رنج و پریشانی وی می‌شود. بنابراین، انسان عاقل به دنیا به عنوان مکانی می‌نگرد که قابل اطمینان و اعتماد نیست و کوچیدن از آن برایش سودمندتر است. قرآن می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ أُولَئِكَ مَاوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (یونس، ۷).

۷. دنیا میدان مسابقه دین اسلام است.

الدُّنْيَا مَضْمَارُهُ (خطبه ۱۰۵).

فرافکنی حوزه مبدا میدان مسابقه، بر حوزه مقصد دنیا به مثابه میدان مسابقه دین به شرح زیر است:

اسب دوانان (مسابقه‌دهندگان)	←	مسلمانان رقابت‌کننده
محدوده مکانی و زمانی مسابقه	←	محدوده مکانی و زمانی رقابت معنوی
اهداف سوارکاران از مسابقه	←	اهداف مسلمانان از رقابت معنوی
قوانین و مقررات مسابقه	←	قوانین و مقررات رقابت معنوی
چالش‌های پیش رو	←	چالش‌ها، مشکلات و موانع رقابت معنوی
وسوسه‌کننده و نگرانی‌زا بودن مسابقه	←	پر جاذبه، لذت‌بخش و همراه با نگرانی
انتهای مسابقه	←	پایان زندگی مسلمانان رقابت‌کننده
پیروزی و شکست شرکت‌کنندگان	←	موفقیت‌ها و ناکامی‌های مسلمانان رقابت‌کننده
جایزه مادی برندگان مسابقه	←	جایزه معنوی مسلمانان رقابت‌کننده

میدان مسابقه مکان برد و باخت، تجربه شادی و غم و درس‌آموزی است. در میدان مسابقه، سوارکاران (مسابقه‌دهندگان) با رعایت مقررات معینی مسیر مشخصی را می‌پیمایند و با اهداف گوناگونی از جمله خودآزمایی، کسب تجربه، آشنایی با رقیبان و برنده‌شدن و دریافت جایزه، در عبور سریع‌تر از خط پایان و دریافت جایزه با هم مسابقه می‌دهند؛

مسابقه چالش‌هایی دارد که شرکت‌کنندگان باید بتوانند با آنها روبه‌رو شوند. عوامل مختلفی مانند برنامه، تمرکز، راهبرد مناسب، تمرین و آمادگی، کنترل نگرانی و دلهره و حتی هیجان تماشاگران مسابقه در پیروزی شرکت‌کنندگان دخیل است و در پایان مسابقه فقط تعداد اندکی برنده می‌شوند. دنیا هم جایگاه رقابت مسلمانان در عمل به دین اسلام و رسیدن به بهشت است. رقابت مسلمانان از سن تکلیف آغاز می‌شود و تا زمان مرگ ادامه می‌یابد. بدیهی است که چنین رقابتی راحت و آسان نیست. موفقیت و پیروزی مسلمانان در رقابت با یکدیگر در عمل به دین به عوامل مختلفی ملند ایمان، تقوا، هدف، برنامه، ثبات قدم، تلاش پیوسته، غنیمت شمردن فرصت‌ها، غلبه بر هوای نفس، وسوسه‌های دشمنان و عوامل منفی، همچنین عبرت‌گرفتن از پیشینیان و غیر آنها بستگی دارد. فرهنگ، سیاست، جوامع و گروه‌های اجتماعی، حمایت‌ها و مانند آن بر پیروزی و شکست مسلمانان رقابت‌کننده در دنیا مؤثر است. برندگان این رقابت افرادی هستند که در ایمان، تقوا، عمل صالح و مانند بر دیگران پیشی گرفتند: «السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» (الواقعه، ۱۰-۱۱).

نکته قابل تامل در این استعاره شناختی این است که امیرمؤمنان علیه السلام دنیا را میدان مسابقه در عمل به دین اسلام معرفی کرده‌اند نه رقابت در به‌دست آوردن زرق و یرق‌های دنیا (منصب، مقام، قدرت، ثروت، شهرت و مانند آن) که معمولاً از راه‌های خلاف شرع و قانون حاصل می‌شود و در راه‌های نادرست مورد استفاده قرار می‌گیرد و نتیجه‌ای جز خسران ندارد.

۸. دنیا خیمه است.

كُونُوا كَالسَّابِقِينَ قَبْلَكُمْ وَالْمَاضِينَ أَمَامَكُمْ؛ قَوْضُوا مِنَ الدُّنْيَا تَقْوِيضَ الرَّاحِلِ... (خطبه ۱۷۵):
مانند پیشینیان (صالح) خود و آنان که در مقابل شما رفتند باشید؛ از دنیا بسان خیمه برکندن فرد کوچ‌کننده، خیمه برکنندند ...

وصی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله با استفاده از استعاره مفهومی دنیا را خیمه و ساکنان صالح آن را مسافرائی مفهوم‌سازی می‌کند که از شیوه زندگی مناسب با اقتضاءات سفر، به‌خوبی آگاهند. براین اساس، به مخاطبان امر می‌کند مانند گذشتگان نیکوکار و صالح باشند که همچون

مسافر در دنیا زندگی‌کردند و شیفته و وابسته دنیا نشدند.

جدول زیر تناظرهای میان خیمه و دنیا را نمایش می‌دهد:

مبدأ: خیمه	مقصد: دنیا
سبک، کم حجم و مناسب شرایط سفر	← خانه‌های ساده و بی‌تکلف مناسب
گنجایش و عمر محدود	← مدت کوتاه زندگی در دنیا ظرفیت و عمر محدود
مسافر با بار و بنه سبک مناسب سفر	← صالحانی با لوازمی در حد ضرورت زندگی در دنیای موقت
کندن طناب‌ها و ستون‌های خیمه هنگام ترک محل بدون باقی‌ماندن آثار این خیمه	← کندن حب دنیا از دل و نداشتن ذره‌ای تعلق ناپسند به آن

شباهت‌های ساختاری ادراک‌شده میان مفاهیم دنیا و خیمه نشان می‌دهد همان‌طور که هر مسافری، در شهر و دیار خود خانه و کاشانه‌ای دارد و دوری او از خانه و اهل و عیالش فقط مدت کوتاهی به منظور انجام سفر اتفاق می‌افتد، پیشینیان صالح شما هم آخرت را جایگاه ابدی خود و دوری از آن را به خاطر این دنیای گذرا و موقت می‌دانستند. همان‌گونه که مسافر، برای استراحت و اقامت موقت در میان راه از خیمه که سبک، کم حجم و مناسب شرایط سفر است استفاده می‌کند، آن صالحان پیش از شما نیز زندگی کوتاه این دنیای موقت را در خانه‌های ساده و بی‌تکلف سکنی گزیدند و گذراندند. چنانکه مسافر سبک‌بار سفر می‌کند و به اندازه نیاز با خود بار و بنه برمی‌دارد، پیشینیان صالح شما هم از دنیا، رفاه و امکاناتش به مقداری که عمر چندروزه اقتضای کرد، بهره‌بردند و وقت گرانبه‌ای را صرف دنیاطلبی و مال‌اندوزی نکردند. همان‌طور که خیمه فضای محدودی دارد و می‌تواند تعداد مشخصی را در خود جای دهد، امکانات دنیا هم محدود است و بی‌نهایت نیست؛ همان‌گونه که خیمه روزی از بین می‌رود، دنیا هم در زمان مشخصی زائل می‌گردد.

پیشینیان صالح هم با آگاهی از این ویژگی‌های دنیا در کسب این امکانات محدود و از بین رفتنی طمع نکردند و دنیای کوتاه‌ناپایدار را در تحقق هدف از آفرینش خود (غایت فعلی) سپری کردند. مسافر هنگام ترک مکانی که برای مدت کوتاهی در آن خیمه‌زده بود، طناب‌ها و ستون‌های خیمه‌اش را از زمین می‌کند و اینگونه آن را جمع می‌کند و با کندن طناب از زمین، هیچ اثری از طناب بر زمین باقی نمی‌ماند، گذشتگان نیکوکار شما هم حب دنیا را که منشأ همه گناهان است، طوری از دل برکنند که هیچ جایی در درونشان نداشت؛ به همین علت با دلی آرام و خاطری آسوده این سفر را به پایان رساندند و به جایگاه ابدی رسیدند.

۹. دنیا بازار است.

الف) وَكَانَ مَتَاعَهَا بَاقٍ عَلَيْكُمْ (خطبه ۱۱۲): گویی کالای آن برای شما باقی و برقرار خواهد ماند!

ب) وَلَا تُفْتِنُوا بِأَعْلَاقِهَا ... وَأَعْلَاقُهَا مَسْلُوبَةٌ (خطبه ۲۳۲): فریفته کالای نفیس دنیا نشوید؛ (زیرا) از شما ستانده شده است.

"أَعْلَاق" جمع علق است یعنی نفیس از هر چیز (ابن منظور، جلد ۲، ماده علق). در این قسمت از خطبه امیرالمؤمنین علیه السلام دنیا را بازاری با کالاهای نفیس مفهوم‌سازی کرده و مردم را از فریفته شدن به آنها نهی کرده‌اند؛ زیرا این کالاها در واقع از افراد ستانده شده و ماندگار نیستند. در این مفهوم‌سازی نیز مانند دیگر مفهوم‌سازی‌ها ذهن از حوزه مبدا (در اینجا بازار) به سمت حوزه مقصد (در اینجا دنیا) حرکت می‌کند و از طریق نگاشت از حوزه مبدا بر حوزه مقصد، حوزه مقصد را می‌فهمد:

حوزه مبدا: بازار	حوزه مقصد: دنیا
کالا/ کالای نفیس	ظواهر (زرق و برق‌ها)
خریدار	فرد متمایل به داشتن ظواهر
پرداخت قیمت	تلاش برای به‌دست آوردن
خریدن	گرفتن / به‌دست آوردن
تأثیرات خریدن	پیامدهای گرفتن / به‌دست آوردن

شباهت‌های ساختاری میان مفهوم انتزاعی دنیا و مفهوم عینی بازار را می‌توان به شرح

زیر صورت‌بندی کرد:

۱. تبادل کالاها و خدمات ← تبادل اطلاعات، ایده‌ها و فرهنگ‌ها
۲. تنوع کالاها و خدمات ← تنوع جاذبه‌ها و زرق و برق‌ها
۳. یکسان نبودن کیفیت کالاها و خدمات ← یکسان نبودن سطح و درجه لذت‌ها و خواستنی‌ها
۴. رقابت میان فروشندگان برای جذب مشتری ← رقابت میان افراد و گروه‌ها برای کسب مقام و منصب، قدرت، شهرت و ثروت
۵. قیمت‌گذاری کالا و خدمات براساس ارزش‌گذاری چیزها بر اساس معیارهای مختلف، معیارهایی مانند: عرضه و تقاضا، ارزش ذاتی مانند: معیارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالاها و ارزش نسبی آنها در مقایسه با یکدیگر معنوی
۶. سود و زیان ← موفقیت و ناکامی
۷. نوسانات و تغییرات ← ناپایداری اوضاع و شرایط

بازار، محلی برای ارائه و تبادل کالاها و خدمات گوناگون است که کیفیت آنها یکسان نیست و قیمت‌گذاری نیز بر اساس عرضه و تقاضا، ارزش ذاتی کالاها و خدمات و ارزش نسبی آنها در مقایسه با یکدیگر انجام می‌شود. فروشندگان برای جذب بیشتر مشتری و خریداران برای به‌دست آوردن کالای مورد نظر با یکدیگر به رقابت می‌پردازند. در بازار برخی سود می‌کنند و برخی زیان. سودکردن به عواملی مانند کیفیت، تنوع، قیمت کالاها و خدمات و راهبردهای بازاریابی بستگی دارد. وضعیت بازار با تغییر عرضه و تقاضا و قیمت تغییر می‌کند و عمر کالاها محدود است. دنیا هم فضایی است برای تبادل اطلاعات، ایده‌ها، فرهنگ‌ها و منابع. جایگاهی است سرشار از لذت‌ها و خواستنی‌ها با درجات متفاوت که براساس معیارهای مختلفی ارزش‌گذاری می‌شوند. در این فضا افراد، گروه‌ها و کشورها برای دستیابی به موقعیت، ثروت و قدرت و مانند آن با یکدیگر رقابت می‌کنند؛ برخی پیروز می‌شوند و برخی ناکام می‌مانند. عواملی مانند: دانایی، توانایی، مهارت، برنامه، تلاش و پشتکار در موفقیت مؤثر هستند. شرایط و اوضاع دنیا ثبات ندارد و مرتب در حال تغییر است؛ لذت‌ها و زرق و برق‌هایش نیز عمر محدودی دارند و ماندگار نیستند.

کلام امام علی علیه السلام نشان می‌دهد از میان همه تناظرها، ناپایدار بودن لذت‌ها و زرق و برق دنیا برجسته شده است. ایشان با تمرکز بر این ویژگی، مردم را از دلبستگی به لذت‌های دنیا منع می‌کنند؛ چراکه این لذت‌ها و خواستنی‌ها حتی اگر از نظر افراد مهم و در اولویت باشند و با کار و تلاش مثبت به دست آیند، به سان کالاهای بازار که عمر محدودی دارند و سپس از بین می‌روند، ماندگار نیستند و پس از مدت کوتاهی از دست می‌روند. در خطبه ۲۳۲ واژه "مسلوب" را می‌توان ربوده شده هم معنا کرد؛ در این صورت، تناظرها از حوزه مبدا بازار به حوزه مقصد دنیا به شکل زیر خواهد بود:

کالای نفیس	←	زرق و برق دنیا
دزد به دنبال کالای نفیس	←	افراد به دنبال زرق و برق دنیا
نقشه کشیدن و در کمین نشستن	←	برنامه‌ریزی و تلاش برای به دست آوردن
ربودن کالای نفیس	←	گرفتن زرق و برق دنیا از دیگری
تاثیرات ربودن	←	پیامدهای گرفتن
ناپایداری مالکیت	←	ناپایداری موقعیت‌ها

شباهت‌هایی که منبع مهم انگیزش استعاره مفهومی دنیا بازاری است که کالاهای نفیسش ربوده شده هستند در ادامه بیان می‌شوند:

بازار در کنار انواع کالاها و خدمات، کالاهای نفیس هم برای عرضه دارد. این کالاها به دلیل ارزش مادی و جذابیت ذاتی‌شان، افراد را با قدرت به سمت خود می‌کشند، ایشان را از دنبال کردن اهداف ارزشمند و مؤثر در سعادت‌مندی حقیقی غافل می‌سازند و وسوسه مالکیت را حتی از طریق سرقت و راه‌های خلاف قانون در آنها پدید می‌آورند تا جایی که با ارتکاب جرایم و پایمال کردن حقوق دیگران، خود را با داشتن چنین کالاهای نفیسی آلوده می‌کنند بی آنکه به واقعیت موقتی بودن مالکیت بیندیشند؛ آن کالاهای نفیس ربوده شده هم‌زمان احساس ناامنی و ترس از آشکار شدن حقیقت را در ایشان ایجاد می‌کنند و اینگونه آرامش و زندگی طبیعی را از افراد سلب می‌نمایند. زرق و برق‌های دنیا

هم با ظاهر فریبنده و جذاب افراد را جذب خود می‌کنند و با فریفتن آنها، از اهداف معنوی و واقعی زندگی غافلشان می‌سازند. حال آنکه به‌طور ذاتی ناپایدارند و روزی از دست ایشان می‌روند. همین واقعیت باعث می‌شود افراد همواره در ترس و نگرانی ناشی از از دست دادن این زرق و برق‌ها زندگی کنند.

نکته قابل توجه آنکه امیر مؤمنان علیه السلام از زمان آینده برای عمل ستانده شدن استفاده نکرده و فرموده از شما ستانده خواهند شد (سُتْسَلَبُ مِنْكُمْ) بلکه از اسم مفعول (مَسْلُوبَة) استفاده کرده و فرموده: فریفته کالاهای نفیس نشوید؛ چرا که (از شما) گرفته شده‌اند؛ یعنی در آن هنگام که انسان بدان‌ها دست می‌یابد، همان زمان نیز آنها را از دست داده؛ پس از همان ابتدا نباید شیفته و دل‌بسته گردد. بر همین اساس در جای دیگر می‌فرمایند: ببینید و دل‌مبندید که دیر یا زود باید گذاشت و گذشت؛ هر آمدنی را رفتنی است و هر انتصابی را عزلی. چنانکه از این کلام امام علی علیه السلام بر می‌آید، از میان همه تناظرها تاکید و تمرکز ایشان بر فریبندگی و ناپایداری زرق و برق دنیاست.

از این مفهوم‌سازی امیر مؤمنان علیه السلام می‌فهمیم که به‌دست آوردن زرق و برق دنیا معمولاً با استفاده از راه‌های نادرست و ارتکاب جرایم همراه است و منصب، ثروت و قدرت دنیا برای افرادی که اینگونه به آنها می‌رسند، نه تنها فضیلت به‌شمار نمی‌رود بلکه وزر و وبال خواهد بود که هم دنیا و هم آخرتشان را تباه خواهد کرد.

از تحلیل شناختی حکمتی که در ادامه می‌آید و از تحلیل شناختی منظومه فکری امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه درک می‌کنیم که زرق و برق دنیا از دید افراد مادی‌نگر فرصت‌طلب کالای نفیس است و ایشان نیز بر همین اساس آن را کالای نفیس مفهوم‌سازی کرده‌اند، اما در دیدگاه توحیدی خودشان علیه السلام کالای دنیا خرده‌ریزه و شکسته گیاه خشک آفت‌زده است. (برای کسب اطلاعات بیشتر نک: به: Zare, 2023b).

د) يَا أَيُّهَا النَّاسُ، مَتَاعُ الدُّنْيَا حُطَامٌ مُوبِقٌ (حکمت ۳۵۹): ای مردم! کالای دنیا خرده‌ریز خشک گیاه آفت‌زده است.

در این حکمت امام علی علیه السلام از حوزه محسوس خرده‌ریز خشک گیاه آفت‌زده برای

فهم و درک حوزه انتزاعی دنیا استفاده کرده‌اند.

حوزه مبدا: خرده‌ریز خشک گیاه آفت زده	حوزه مقصد: کالای دنیا
بی‌ارزش است	بی‌ارزش است.
فساد شده و از بین رفته است.	فسادزا و نابود شونده است.
بی‌فایده است.	بی سود و ثمر است.
بیمار است.	بیماری‌زا است.
بی‌نظم و پراکنده است.	تمرکز زدا است.

دنیا بازاری مفهوم‌سازی شده که کالایش خرده‌ریز خشک گیاه آفت‌زده است؛ این کالای پوچ و فاسدشده که تکه‌هایش روی زمین پراکنده است نه تنها ارزشی ندارد و انسان به آن رغبت و تمایلی نشان نمی‌دهد بلکه تهوع‌آور است و از آن فرار می‌کند. هیچ انسانی به قصد خرید خرده‌ریز گیاه آفت زده به بازار نمی‌رود و چنین کالایی خریداری نمی‌کند؛ کالای دنیا همان زرق و برق و زیور و زینت (مقام و منصب، مال و دارایی، قدرت، شهرت و مانند آن) است که انسان را از پرداختن به هدف غایی از خلقت دور می‌کند، به‌طوری که تمام عمر خود را صرف به‌دست‌آوردن آنها می‌کند و در این راه به انواع تخلفات و گناهان آلوده می‌شود؛ در نهایت هم ماندگار نیست و عاقبت انسان را تباه می‌سازد.

امام علی علیه السلام با این مفهوم‌سازی حقیقت و باطن این زرق و برق‌ها و زینت و زیورها را به مردم نشان می‌دهند: نه تنها شما هرگز چنین چیزی را خریداری نمی‌کنید، بلکه از آن می‌گریزید. پس، هرگز به زرق و برق‌های دنیا طمع نکنید؛ ذهن و عمر خود را مشغول آنها نگردانید، برای داشتنش با یکدیگر به رقابت و دشمنی برخیزید و حتی از آن بگریزید؛ چرا که برای شما نخواهند ماند و به شما وفا نخواهد کرد؛ به علاوه، دارایی فراوان، قدرت، شهرت و... مسئولیت بسیار سنگینی برایتان ایجاد می‌کنند و خداوند به خاطر داشتن اینها به حساب شما خواهد رسید.

در مقابل افرادی که زرق و برق دنیا در نگاهشان کالای نفیسی است که برای به‌دست‌آوردن آن به راه‌های نادرست متوسل می‌شوند و از ارتکاب جرایم نیز ابایی ندارند،

دوستان خدا هستند که دنیا در منظرشان تجارت‌خانه ایست که در آن با خدا معامله و رحمت او را کسب می‌کنند و این تجارت سراسر سودشان، به بهشت ختم می‌شود:

ج) (الدُّنْيَا) مَتَجَرُّ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ اِكْتَسَبُوا فِيهَا الرَّحْمَةَ وَرَبِحُوا فِيهَا الْجَنَّةَ (حکمت ۱۲۶).

تجارت‌خانه ← دنیا

حوزه مبدا: تجارت‌خانه	حوزه مقصد: دنیا
مبادله کالا و خدمات	مبادلات معنوی
سرمایه‌گذاری و سود مادی	سرمایه‌گذاری و سود معنوی
تلاش، ریسک‌پذیری و تحمل سختی‌ها	ایمان به غیب، تلاش، مقاومت و تحمل مشکلات
رعایت قوانین و مقررات تجارت	رعایت قوانین الهی
پیروزی و شکست	پیروزی

در این حکمت، دنیا محل تجارت دوستان خدا مفهوم‌سازی شده؛ در تجارت‌خانه در ازای پرداخت پول یا کالا و یا خدمات، کالا و خدمات مورد نیاز را دریافت می‌کنیم؛ این معامله/ مبادله بر اساس توافق میان دو طرف صورت می‌گیرد. افراد با هدف کسب سود در تجارت‌خانه سرمایه‌گذاری می‌کنند و به منظور تحقق این هدف باید در چارچوب مقررات تجارت، تلاش کنند؛ همچنین لازم است سختی‌ها را تحمل نمایند و ریسک سرمایه‌گذاری را بپذیرند. بدیهی است که در هر تجارتی عده‌ای سود می‌کنند و عده‌ای زیان؛ موفقیت نیز به عوامل مختلفی بستگی دارد. در تجارت‌خانه دنیا نیز دوستان خدا با هدف کسب سود با خدا وارد معامله می‌شوند و سرمایه‌گذاری می‌کنند؛ سرمایه ایشان مادی نیست؛ پندار، گفتار و اعمال نیک و صالح است. سود این تجارت در دنیا کسب رحمت الهی است و در آخرت بهشت برین؛ دوستان خدا هم در تجارت با او باید مقرراتی را رعایت کنند؛ با این تفاوت که وضع‌کننده این مقررات بشر نیست، خود پروردگار است. کسب سود در تجارت با خدا نیز آسان نیست و سختی‌های زیادی دارد. پس دوستان خدا باید ایمان قوی به غیب داشته باشند؛ صبور باشند؛ بسیار تلاش کنند و در برابر نفس اماره به بدی‌ها مقاومت نمایند. با

اینکه در هر تجارتی احتمال سود یا زیان وجود دارد، اما تجارت دوستان خدا با او فقط سودآور است و بهترین سود آن هم به دست آوردن بهشت می باشد.

در دو مورد زیر هم امام علی علیه السلام دنیا را به عنوان مکان صورت بندی کرده است؛ مکانی که پیموده می شود و مکانی که بر ساکنانش تنگ می آید: الف) درباره نیکان و صالحان که می فرماید: فَكَأَنَّمَا قَطَعُوا الدُّنْيَا إِلَى الْآخِرَةِ وَهُمْ فِيهَا فَشَاهِدُوا مَا وَرَاءَ ذَلِكَ، یعنی گویا با این که در دنیا هستند، آن را درنور دیده و به آخرت رسیده و با چشم یقین و بیانش نافذی که پروردگار عطاکننده به ایشان عطا کرده، صحنه ها، حوادث، مسائل و حالات موجود در آن عالم را مشاهده کردند؛ طوری که گویا خود در آن دنیا حضور دارند (موسوی، ۳۰/۴ و ۳۱ و هاشمی خوئی، ۲۵۹/۱۴).

ب) در خطبه ۹۳ که از دانش های خود و فتنه بنی امیه با مردم سخن گفته: وَضَاقَتِ الدُّنْيَا عَلَيْكُمْ ضِيقًا يَعْنِي پس از من دنیا آن چنان بر شما تنگ گردد و ایام بلا طوری شما را بگزد که آن را به خاطر سختی و شدتش بس طولانی شمارید آنگونه که زمان را کند ببینید که حرکت نمی کند و هر لحظه اش روزها بر شما می گذرد (موسوی، ۱۲۵/۲ و مغنیه، ۵۶/۲).

نتایج مقاله

۱. دنیا مانند دیگر مفاهیم انتزاعی از وضوح و روشنی کافی برخوردار نیست، بنابراین نیازمند تعریف استعاری است. پژوهش حاضر که تائیدی بر استعاری بودن نظام مفهومی ما است، چگونگی پایه گذاری این مفهوم مجرد، ساختار بندی آن با ارتباطش با مفاهیم دیگر (مزرعه، آبشخور، تکیه گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار) و چگونگی تعریف شدنش را از طریق نظریه معاصر استعاره نشان می دهد.

۲. استعاره دنیا به مثابه مکان، یک نگاشت نظام یافته مفهومی از حوزه مبدأ مکان (مزرعه، آبشخور، تکیه گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار) به حوزه مقصد دنیا است. نگاشت های هستی شناختی از حوزه مفهومی مبدا (مکان های گفته شده) بر حوزه مقصد زندگی، این استعاره را برانگیخته است.

۳. کانون‌های استعاره‌ای: حَرْتُ الدُّنْيَا، لُجَجُ الدُّنْيَا، رَبَقُ مَشْرِبِهَا رَدْعُ مَشْرِعِهَا؛ اَغْوَارٌ مِنْ مَائِهَا؛ سِنَادٌ مَائِلٌ؛ مَرْعَاةٌ قُلْعَتُهَا أَحْطَى مِنْ طُمَأْنِينَتِهَا؛ الدُّنْيَا مِضْمَارُ الدِّينِ، قَوَّضُوا مِنَ الدُّنْيَا تَقْوِيضَ الرَّاحِلِ، مَتَاعُ الدُّنْيَا، أَعْلَاقُ الدُّنْيَا، الدُّنْيَا مَتَجَرُّ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ به‌طور قراردادی در مورد دنیا به‌کار برده نمی‌شوند، بلکه ساختارهای دانش مرتبط با آنها از طریق استعاره‌های: دنیا مزرعه است، دنیا آبشخور تیره است، دنیا تکیه‌گاه کج است، دنیا چراگاه موقت است، دنیا میدان مسابقه دین اسلام است، دنیا خیمه است و دنیا بازار است در این کانون‌ها فرافکن شده‌اند.

۴. نگاشت‌ها معرف چگونگی ارتباط واژه‌های مربوط به مکان‌ها (مزرعه، آبشخور، تکیه‌گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار) برای توصیف دنیا هستند. همچنین نشان می‌دهند چگونه الگوهای استنتاجی مورد استفاده برای سخن‌گفتن (استدلال‌کردن) در مورد مکان‌ها، در مورد دنیا هم به‌کار می‌روند. نظام‌مندی این نگاشت‌ها اصل تغییرناپذیری را در یکایک استعاره‌های شناختی به خوبی نمایش می‌دهد.

۵. همبستگی "دنیا" به عنوان یک مفهوم انتزاعی با مکان‌هایی مثل مزرعه، دریا، آبشخور، تکیه‌گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار مستقیم نیست؛ ما شباهت‌هایی را میان دنیا و هر یک از حوزه‌های گفته‌شده درک می‌کنیم که عینی و از پیش موجود نیستند؛ در واقع ما شباهت‌های میان دنیا و مزرعه، دنیا و دریا، دنیا و آبشخور، دنیا و تکیه‌گاه، دنیا و چراگاه، دنیا و میدان مسابقه، دنیا و خیمه و دنیا و بازار را چون برخاسته از درک استعاره‌های دنیا مزرعه است؛ دنیا دریا است؛ دنیا آبشخور تیره است، دنیا تکیه‌گاه کج است و ... درک می‌کنیم. به عنوان نمونه، در استعاره شناختی دنیا مزرعه است، ما به پول و فرزند به مثابه محصولات کشاورزی می‌نگریم و نکات مثبت و منفی این دو را به نکات مثبت و منفی محصولات کشاورزی تشبیه می‌کنیم؛ این در حالی است که پول و فرزند اصولاً شباهتی به محصولات کشاورزی ندارند. ما می‌توانیم رابطه میان فرزنددار شدن، به‌دست آوردن پول و موقتی و محدود بودن همچنین فناپذیری آنها را در موقعیت عمل کشاورزی درک کنیم: فرزنددار شدن متناظر با عملیات کاشت بذر در مزرعه است؛ کسب

پول متناظر با فروش محصولات کشاورزی است که حاصل سعی و تلاش همراه با صبر و حوصله بسیار و تحمل سختی‌ها در انجام مراحل سه‌گانه کشاورزی می‌باشد؛ موقت بودن دارایی و فرزند متناظر با موسمی بودن محصولات کشاورزی و از دست‌دادن دارایی و فرزند متناظر با آفاتی است که محصولات کشاورزی را نابود می‌کند. در نتیجه، استعاره دنیا مزرعه است بر همبستگی تجربی انسان با فرآیند کشت و زرع تأکید دارد که نیاز به مراقبت، زمان و تلاش دارد تا به ثمر بنشیند. احساس شباهت میان حوزه کشت و زرع با حوزه دنیا بر شباهت ساختاری ادراک‌شده‌ای در استعاره شناختی حاصل از آن (دنیا مزرعه است) دلالت می‌کند. ادراک مال و فرزند به مثابه کشت و زرع فرایندی برای فهمیدن استعاره دنیا مزرعه است می‌باشد. شباهت‌های ساختاری ادراک‌شده (هر شباهتی که از این ادراک ناشی می‌گردد)، منبع مهم "انگیختگی" استعاره شناختی مذکور است.

۶. این شباهت‌های ادراک‌شده که باعث پیدایش استعاره‌های شناختی می‌شوند، نشان می‌دهد که نه تنها بنیان استعاره‌های شناختی دنیا مزرعه است، دنیا دریا است، دنیا آب‌شخور تیره است، دنیا رودخانه/ دریاچه خشک‌شده است، دنیا تکیه‌گاه کج است، دنیا چراگاه موقت است، دنیا میدان مسابقه دین اسلام است، دنیا خیمه است و دنیا بازار است بر اساس شباهت از پیش موجود نیست، بلکه این استعاره‌ها خود شباهت می‌آفرینند. شبیه‌سازی انسان ناتوان از مدیریت چالش‌ها و وسوسه‌های دنیا و فرورونده در زرق و برق و جذبه‌ها، که موقت و فانی بودن دنیا را فراموش می‌کند و از آخرت غافل می‌شود، به فردی که با انگیزه‌های مختلفی بی توجه به خطرات در قسمت‌های پر آب دریا فرو می‌رود و غرق می‌گردد، عملی است که استعاره شناختی آفریده است. شباهتی که از ابتدا میان دریا و دنیا وجود نداشته است. همچنین است شباهت‌سازی میان دست‌یافتن به زرق و برق دنیا با تن‌دادن به آلودگی‌ها با ورود به آب‌شخور پس از عبور از گل و لای، میان باقی‌نماندن خیر و نیکویی دنیا در زمان جاهلیت با خشک‌شدن آب رودخانه/ دریاچه، میان قابل اعتماد نبودن دنیا با تکیه‌گاه ناپایدار و سست، میان محدود، موقت و خطرناک بودن چراگاه با دنیای محدود موقت با وجود خطرهای گوناگون ...

۷. تحلیل دنیای مکانی‌شده در این پژوهش نشان می‌دهد بنیان همه استعاره‌های شناختی این مقوله همبستگی‌های تجربی غیر مستقیم ما هستند، نه هم‌زمانی تجربی و نه بدن‌مندی. دنیا و آبشخور، دنیا و تکیه‌گاه، دنیا و بازار، دنیا و میدان مسابقه، دنیا و خیمه، دنیا و دریا... دو رویداد نیستند که هم‌زمانی یا عدم هم‌زمانی تجربه در آنها باعث وقوعشان شده باشد. همچنین به خاطر تجربه جسم‌آگین ما نیست که مکان‌شدگی دنیا را درک می‌کنیم یعنی بدن ما در حال انجام فعالیتی نبوده که درک این استعاره‌ها نتیجه واکنش فیزیولوژیک به آن باشد، بلکه شباهت‌های ساختاری ادراک‌شده میان حوزه مبدا (مکان‌ها) با حوزه مقصد (دنیا) استعاره‌های شناختی را برانگیخته است. این ادراک نتیجه تجربه طبیعی ما است که محصول اندام‌های درکی و ظرفیت‌های ذهنی‌مان می‌باشد.

۸. علت اینکه امیرالمؤمنین (ع) از حوزه مبدا "مکان" برای عینی‌سازی حوزه مقصد "دنیا" استفاده کرده‌اند، آنست که براساس دیدگاه زبان‌شناسان شناختی، "مکان‌ها" یکی از حوزه‌های پایه تجربه انسان هستند که در مفهوم‌سازی و تعریف حوزه‌های مجردی که وضوح کمتری دارند، به خوبی عمل می‌کنند. از آنجا که حوزه مبدا "مکان" (در اینجا مزرعه، دریا، آبشخور، تکیه‌گاه، چراگاه، میدان مسابقه، خیمه و بازار)، با تجربه روزانه ما همبستگی ساختاری دارد، برای حوزه مقصد (دنیا) کاملاً مناسب و در صورت‌بندی آن دقیق و کارآمد است. به عبارت دیگر، تناسب و انطباق حوزه "مکان" با دنیا، استعاره‌های دنیا خیمه است، دنیا چراگاه موقت است، دنیا میدان مسابقه دین اسلام است و مانند آن را برانگیخته و باعث درک این حوزه مقصد شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌کنیم ساختار درونی این حوزه‌های "مکانی" آنقدر غنی هست که توانایی تعریف مفهوم مجرد "دنیا" را دارند.

۹. استعاره‌های شناختی حاصل از انگیختگی ناشی از تناسب و انطباق حوزه "مکان" با دنیا، مخاطب را قادر می‌سازد ارتباط میان سازمان‌دهی و پردازش اطلاعات در زبان نهج‌البلاغه را کشف کند و او را به درک ذهن آفریننده گفتمان نهج‌البلاغه و تفکرات وی رهنمون می‌شود.

کتابشناسی

۱. قرآن کریم
۲. ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم. لسان العرب، ج ۲، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، ۲۰۰۵.
۳. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین میثم بن علی، شرح نهج البلاغة، ج ۲، بی‌جا: دفتر نشر کتاب، ۱۳۶۲ ش.
۴. ساکی، نانسی. دراسة الاستعارات المفهومية فی الخطب ۱-۱۵ من نهج البلاغة بناء على تفسیر آية الله مکارم الشیرازی، آداب الکوفة، ۵۴ (۱)، صص ۵۴۶-۶۶۴، ۲۰۲۲.
۵. سید رضی، ابو الحسن محمد بن حسین بن موسی، نهج البلاغة، شرح: علی نقی فیض الاسلام، تهران: انتشارات فیض الاسلام، ۱۳۷۰.
۶. شعیری، تاج‌الدین محمد بن محمد، جامع الأخبار، ج ۱، نجف اشرف: المطبعة الحیدریة، بی‌تا.
۷. شوشتری، محمدنقی، بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغة، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶.
۸. قائمی، مرتضی و ذوالفقاری، اختر. کارکرد گیاه‌نگاری در عینی‌سازی مفهوم زندگی در متن قرآن و نهج‌البلاغه. مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، ۲، صص ۵۹-۷۹، ۱۴۰۱.
۹. قزوینی حائری، محمد کاظم. شرح نهج البلاغة، نجف: مطبعة النعمان، ۱۹۵۹.
۱۰. محمدعلی نژاد عمران، روح‌الله، علیمحمدی، محمد و دهقانی، فرزاد. بازکاوی استعاره‌های مفهومی ماده "شعر" در نهج‌البلاغه براساس مدل لیکاف و جانسون، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ۷۳، صص ۱۳-۴۵، ۱۴۰۱.
۱۱. مغنیه، محمدجواد. فی ظلال نهج البلاغة، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۳۵۸ ق.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر. پیام امام شرح تازه و جامع بر نهج البلاغة، تهران: دار الکتب الإسلامية، ۱۳۸۰.
۱۳. موسوی، سیدعباس علی، شرح نهج البلاغة، بیروت: دار الرسول الأکرم- دار محجة البیضاء، ۱۳۷۶.
۱۴. ناصر عبد، بدریة. المظهر الإبداعی للاستعارة التصورية فی نهج البلاغة، المجلة الدولية للعلوم الإنسانية و الاجتماعية، ۳۰، صص ۱۳-۲۵، ۲۰۲۲.
۱۵. هاشمی خوئی، میرزا حبیب‌الله و حسن‌زاده آملی، حسن و کمره، محمدباقر، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة، تصحیح: ابراهیم میانجی، تهران: المکتبة الإسلامية، ۱۳۶۴.
16. Aghagolzadeh, F. & Pourebrahim, Sh. Death metaphor in religious texts: A cognhtive semantic approach, *Int. J. of Humanities*, 20 (4), pp. 61-78, 2013.
17. Evans, V. & Green, M. *Cognitive linguistics: An introduction*. London, Edinburg: Edinburg University Press, 2006.
18. Kövecses, Z. *Metaphor in culture: Universality and variation*, Cambridge University Press, 2005.
19. Kövecses, Z., *Language, mind, and culture: A practical introduction*. Oxford University Press, 2006.
20. Kövecses, Z. *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
21. Lakoff, G. & Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
22. Lakoff, G. Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind?, *The University of Chicago Press*, 1987.
23. Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor, In Andrew Ortony (Ed.) *Metaphor and Thought* (2nd ed.) (202- 251). Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
24. Zare, A. The animalification of the world in Nahj al-Balaghah: The cognitive approach. *Alameed Journal*. 11, (42), pp. 212-237, 2022a.
25. Zare, A. Conceptualizing the world in the words of Imam Ali according to the theory of conceptual metaphor: An investigation of metaphors conceptualized based on comestibles. *Adab Al-Kufa Journal*. 54 (2), pp. 532-552, 2022b.
26. Zare, A. A Linguistic Analysis of the Metaphor THE WORLD IS A PLANT in the Nahj Al-Balagha Language (The Cognitive Semantics Approach). *Journal of the college of basic education for educational and human sciences*. 59, (15), pp. 822- 832, 2023a.
27. Zare, A. The role of cognitive metaphor in the formation and presentation of Imam Ali's Ideological System in Nahj al-Balagha: The analysis of the conceptual metaphors: THE WORLD IS AN INFERIOR, DETESTABLE OBJECT as examples. *Al-Adab Journal*. 147, pp. 1-19, 2023b.